

PROBLEMY POSZERZANIA POZNANIA I NAUKI

WPROWADZENIE DO BLOKU TEMATYCZNEGO

Problem odróżnienia nauki od innych praktyk społecznych i kulturowych wiąże się z problemem tożsamości podmiotu jako podmiotu poznania i usytuowania go w środowisku elementów naturalnych i artefaktów oraz określenia jego roli. Neopozytywistyczne kryteria metodologiczne akceptowane w podejściach racjonalno-realistycznych nie są adekwatne do dokonania takiej analizy i zrozumienia nauki w innej niż czysto poznawcza funkcja. Perspektywa nauki rozszerzonej wskazuje na różny charakter praktyk badawczych oraz pozwala ujawnić, że sposób organizacji procesów poznania naukowego stwarzać może podstawy szerszego określenia nauki spośród innych typów działalności poznawczej.

Termin „nauka rozszerzona” odnosić się może do różnych zjawisk i procesów związanych z „rozszerzaniem się” nauki w określonym sensie rozumienia tego procesu. Można przyjąć za Aleksandrą Kołtun (por. tekst w tym bloku) trzy sposoby rozumienia terminu rozszerzenia nauki” w odniesieniu do wyróżnionych przez nią płaszczyzn: przedmiotowej, podmiotowej i instytucjonalnej. Pierwszy sens rozszerzenia nauki jest bliski standardowemu podglądowi na naukę, a modyfikacja tego stanowiska polega na „rozszerzaniu się” nauki na nowe obszary badawczych stwarzane przez zmiany teoretyczne lub powstanie czy doskonalenie aparatury. W odróżnieniu od podejścia tradycyjnego nowsze ujęcia wskazują na powstawanie w trakcie rozwiązywania zadań badawczych specyficznych typów aktywności, w wyniku których powstają systemy czy zbiorowości złożone z osób i rzeczy. Prowadzi to do takiego rozumienia nauki rozszerzonej, wedle której rozszerzenie to jest efektem aktywności badawczej uczonych i ma charakter dynamicznej, ale w miarę dobrze określonej sieci powstającej w wyniku interakcji między ludźmi i elementami pozaludzkimi. Zakłada się, że elementy pozaludzkie stanowią nie tylko bierne składniki otoczenia (np. laboratorium), ale są czynnymi elementami procesu poznawczego, w którym aktywność poznawcza umysłu uczonego realizuje się w interakcji z tymi funkcjonalnie wyróżnionymi elementami środowiska. To rozumienie rozszerzenia nauki związane jest z hipotezą umysłu rozszerzonego, a także z różnymi koncepcjami poznania rozproszonego. Przede wszystkim jednak takie rozszerzenie nauki wiąże się z ugruntowaną już w wielu publikacjach teorią aktora-sieci. Dotychczasowe dyskusje nad tą teorią ukazały zarówno jej możliwości deskrypcyjne i interpretacyjne, jak i jej ograniczenia eksplanacyjne.

W nawiązaniu do innych aspektów funkcjonowania nauki można także ukazać taki sens jej rozszerzenia, który ujmowany jest w tych koncepcjach nauki, które „wyprowadzają” ją poza granice standardowych instytucji naukowych wskazując, że wiedza powstaje nie tylko w akademiach czy w instytutach badawczych, ale również w rozmaitych laboratoriach i organizacjach społecznych, gospodarczych, jak to ukazuje na przykład koncepcja „Mode 2 knowledge production”, w której podkreśla się różnego typu zależności między nauką, rynkiem i społeczeństwem.

Przywołane problemy i podejścia badawcze związane z określeniem zakresu i sposobu realizacji nauki w różnych obszarach ukazują różne formy funkcjonowania nauki w obszerniejszym zakresie niż są one zazwyczaj prezentowane. Dotyczą to w szczególności dyskusji nad możliwością istnienia nauki rozszerzonej pojmowanej jako konsekwencja koncepcji umysłu rozszerzonego w odniesieniu do umysłu uczonego zaangażowanego w realizację procesów badawczych. Podobnego rodzaju problemy z poszerzonym obszarem funkcjonowania nauki pojawiają się w dyskusji nad koncepcją nauki funkcjonującej w różnego rodzaju środowisku: otoczeniu laboratoryjnym, środowisku społeczności uczonych, środowisku rzeczy i artefaktów, rzeczywistości instytucjonalnej, kulturowej czy gospodarczej.

Potrzeba ujmowania nauki z perspektyw, które każą widzieć w niej nie tylko wyróżnioną formę poznania, ale także złożony, wieloraki twór kulturowy dochodzi do głosu tym częściej, im lepiej zdajemy sobie sprawę z wielowymiarowego oddziaływania nauki i jej racjonalności na różne formy poznania i aktywności ludzkiej, na całokształt ludzkiego otoczenia społecznego i kulturowego, cywilizacyjnego. Wymaga to poszerzenia kategorii racjonalności poza tą, jaką niesie samo pojęcie nauki. Według Habermasa nauka stanowi tylko jeden z trzech filarów naszej racjonalności, pojmowanej jako kategoria opisowa i interpretacyjna różnorodnych form komunikacji. W tym ujęciu racjonalność nauki nie jest sprowadzalna do racjonalności instrumentalnej związanej z określonymi aktami komunikacji, ale obejmuje także inne aspekty kompetencji komunikacyjnej podmiotu.

Rozszerzenie perspektyw na naukę może więc przybierać formy jeszcze bardziej odmienne od wskazanych wyżej, a mianowicie te, w których bądź łączy się w jedną całość podejścia praktykowane jeszcze niedawno jako rozłączne (fenomenologia i kognitywistyka) bądź te, w których korzysta się z „wiedzy o wiedzy”, jaka płynie ze źródeł ulokowanych poza epistemologią pojmowaną klasycznie (socjologia wiedzy, historia nauk, teoria działania komunikacyjnego). Rozszerzenie wymaga zmiany sposobów problematyzacji tematów tradycyjnie wiązanych z badaniem epistemologicznym nauk, takich jak problemy racjonalności czy realizmu poznania. W nowym kontekście problemowym są one uwikłane w całkiem nowe zagadnienia filozoficzne i naukowe. Wymaga to sięgania po nowe sposoby kategoryzowania czy interpretacji zjawisk znanych i analizowanych w standardowych podejściach

filozoficznych. Na przykład, próba naturalistycznego ujęcia podmiotu poznającego właściwego dla badań kognitywistycznych wymaga naturalizacji pewnych elementów metody fenomenologicznej. Obietnicą jest możliwość uzyskanie dokładniejszego opisu świadomego doświadczenia dużo bardziej bezpośredniego od opisu introspekcyjnego, zbliżonego do ujęć trzecioosobowych właściwych badaniom naukowym. Podejście takie wykracza zarówno poza obszar właściwy nauce, jaki filozofii, poszerzając możliwości epistemologiczne właściwe obu typom wiedzy.

Problemy ukazanych powyżej stanowią tematykę tekstów pomieszczonych w niniejszym bloku. W szczególności są one studiami dotyczącymi zagadnień podstaw wiedzy naukowej, nauki, jej kontekstu poznawczego i pozapoznawczego, prób określenia podmiotu poznającego.

Paweł Bytniewski i Zbysław Muszyński